

Anja Nikolić-Hoyt

Zavod za lingvistička istraživanja

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Ulica književnika Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

anhoyt@hazu.hr; anhoyt@hotmail.com

IZ RIZNICE BENEŠIĆEVA RJEČNIKA I SOMATSKOGA TEZAURUSA HRVATSKOGA JEZIKA

U radu se govori o dvama leksikografskim projektima Zavoda za lingvistička istraživanja HAZU – dovršavanju Benešićeva referentnog višesveščanog *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* i izradi *Somatskoga tezaurusa hrvatskoga jezika*, konceptualno ustrojena jezičnog resursa koji je motiviran čovjekom i dijelovima čovječjega tijela – u kontekstu njihova spoznajnohumanističkog potencijala i doprinosa.

1. Uvod

Nemalo iznenađuje ili možda nimalo što humanističkim znanostima nije uvijek lako i jednostavno dokazati izvrsnost i relevantnost vlastitih spoznaja i saznanja. A ipak, upravo su te spoznaje o čovjeku i čovječnosti, njegovim navikama, običajima i obrascima mišljenja, o ljudskosti u najširem smislu, upravo su te spoznaje, s ishodištem u antici, danas neraskidivim dijelom kulturnih i civilizacijskih interesa i potreba svakoga razvijenog društva i njegova funkcioniranja.

2. Benešićev rječnik

Benešićev referentni višesveščani *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* jedinstven je društvenopovijesni dokument i jezičnokulturni spomenik hrvatskoga jezika i književnosti na prijelazu stoljeća, to jest u burno i osjetljivo vrijeme ustaljivanja i usustavljanja novoštokavskoga standardnog jezika. Zato je dovršavanje *Benešićeva rječ-*

nika koji je započet prije više desetljeća, ali je još uvijek u izradi, jedan od prioritetnih zadataka hrvatske filologije i jedan od glavnih zadataka Hrvatske akademije i njezina Zavoda za lingvistička istraživanja, u kojemu se izrađuje.

2.1. Atributi i uporišta

Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića¹ nastao je prema zamisli Miroslava Krleže (1893.–1981.), ondašnjega potpredsjednika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a iz potrebe za rječnikom koji bi nadomjestio praznine i nedostatke postojećih rječnika, poglavito Broz-Ivekovićeve *Rječnika hrvatskoga jezika* iz 1901. Naime, u skladu s prevladavajućom književnojezičnom koncepcijom hrvatskih vukovaca taj je rječnik u velikoj mjeri zanemarivao hrvatsku jezičnu prošlost, posebice tekovine hrvatske leksičke obnove druge polovice XIX. stoljeća i tadašnju hrvatsku književnost. Budući da je, naime, najvećim dijelom bio utemeljen na "narodnom jeziku", to jest na folklornoj baštini koju su prikupili Vuk Karadžić i Đuro Daničić, nimalo ne iznenađuje što je u njemu sadržana slika o leksiku hrvatskoga jezika bila pristrana i krnja. Dovoljno je spomenuti da u Ivekovićevu i Brozovu *Rječniku hrvatskoga jezika* nalazimo riječi poput *udordžija* i *zapus*, dok brojnih sasvim običnih hrvatskih riječi kao što su *poštenjak*, *rođendan* ili *ured* nećemo naći (Benešić 1985:IX/X).

Rad na izradi rječnika hrvatskoga književnog jezika bio je također na preporuku Miroslava Krleže kasnih četrdesetih godina prošloga stoljeća povjeren Juliju Benešiću (1883.–1957.), književniku i jezikoslovcu, prevoditelju, polonistu i teatrologu. Razmatrajući Benešićev doprinos hrvatskoj književnosti, Marijan Matković, urednik *Rada JAZU* iz 1981. u kojem su objavljeni Benešićevi memoarski tekstovi *Iza zastora* i *Osam godina u Varšavi*, piše: »Taj lokalpatriot srijemski, iločki, kontradiktoran kao A. G. Matoš, pun hirova i predrasuda svoga vremena, osjetljiv i osvetljiv, ukusom bizaran, u sudovima često nepravedan i sitničav, bio je – unatoč svim svojim nedostacima, u doba carevanja političko-nacionalističke fraze i demagoško-dekorativne geste, bez tih politikantskih svojstava, – razložni, neumorni graditelj moderne hrvatske kulture, jedan od najvećih u ovom stoljeću [...] taj izraziti hrvatski Evropljanin iz Iloka« (Matković 1981:635–636).

¹ »Prva je granica uzeta, nedvojbeno, zbog toga što je ne samo tada, nego i stoljeće poslije preporodu pripisivana prekretna uloga u oblikovanju hrvatskoga književnog jezika i njegova leksika. Druga granica, smrt Goranova [...] posve je simbolična jer taj tragični događaj nije imao nikakva utjecaja na razvoj ni hrvatskoga (književnog) jezika ni hrvatskoga leksika«! (Samardžija 2019:110).

Polazeći od hrvatske književnosti kao repozitorija identitetskih obilježja hrvatskoga jezika i dokaza njegova razvoja Benešić je utemeljio svoj rječnik na citatima ili korpusnim glosama iz djela ponajboljih više od stotinu hrvatskih književnika od Antuna Mihanovića (r. 1796.) do Ivana Gorana Kovačića (r. 1913.) – koji su stvarali od sredine XIX. do polovice XX. stoljeća, dakle od kodifikacije ilirskoga odnosno općehrvatskoga jezičnog standarda do kodifikacijskoga zaokreta prema artikuliranju i pobjedi novoštokavske norme i jezičnog unitarizma, s kratkotrajnim prekidom njegova kontinuiteta u razdoblju restauracije i reafirmacije hrvatskih jezičnih posebnosti u vrijeme NDH (Nikolić-Hoyt 2017:134–135).

Valja također napomenuti da u vrijeme kada je Julije Benešić počeo predavati prva slova budućega *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, dakle sredinom prošloga stoljeća (od 1951. do 1954. predao je sva slova od A do K), aksiomatske postavke suvremene leksikografije utemeljene na korpusu i uporabnom modelu jezika nisu bile šire poznate. Tim više valja cijeniti Benešićeve postupke i rješenja kojima se, premda nedosljedno i nesustavno, služio pri sastavljanju svoga rječnika. Jer upravo zahvaljujući tim postupcima i rješenjima odnosno njihovu dokumentacijskom potencijalu, *Benešićev rječnik* svjedoči o smjeni paradigmi te jezičnopolitičkih i ideoloških praksi u stogodišnjoj formativnoj povijesti hrvatskoga jezika i hrvatske književnosti.

Na žalost, Benešić nije stigao završiti započeti rad, a dio se rječnika na kojemu je radio pojavio u tisku tek 1985., tridesetak godina nakon njegove smrti.² Naime, od 1985. do 1990. Akademija je (u suizdavaštvu s Nakladnim zavodom Globus) objavila dvanaest svezaka zaključno sa slovom R (*protivan–rzati*), a tek se 2008. u njezinu Zavodu za lingvistička istraživanja nastavilo s radom na obradi preostalih slova i izradi novih svezaka.³ 2013. objavljen je u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti voluminozni 13. svezak (*s–spužvast*), prvi u nizu novih svezaka obogaćenih novim metodološkim postupcima i novim rješenjima. 2017. izašao je 14. svezak (*spužvica–švrljuga*), a u tijeku je priprema 15. sveska, koji obrađuje slovo T i dio slova U.⁴

² U izvješću Josipa Hamma, prvoga priređivača Benešićeva rukopisa, VI. Razredu JAZU za suvremenu književnost od 22. studenoga 1978. nalazimo: »je on [Benešić] u svojem elaboratu obradio ravno dvije trećine gradje /115,5 kutija/, dok je neobradjena ostala jedna trećina /57,5 kutija/. Toliko za ravnanje onima koji će nastaviti s njegovim radom.«

³ Zanimljivo je spomenuti da je cijena koštanja pripreme i tiska prvoga i drugoga sveska iznosila 1.280.000 dinara (prema dopisu Razreda za književnost JAZU od 8. lipnja 1984.). Otada do danas prohujala su desetljeća, a svijet se stubokom promijenio.

⁴ Voditeljica projekta dovršavanja *Benešićeva projekta* i suurednica novih svezaka

2.2. Iz metodologije

Dokumentacijski potencijal *Benešićeva rječnika* proizlazi prije svega iz otvorena pristupa njegova autora prema uzusu ekscerpiranih hrvatskih pisaca: »Svrha je ovoga rječnika da dađe sliku književnog jezika, kojim su pisali hrvatski književnici [...] u vremenu od jedne stotine godina, i to citatima uz svaku riječ, kako je ta riječ iznesena u književnim djelima hrvatskih pjesnika i beletrista« (Benešić 1985:XVII). Benešić nije imao normativnih pretenzija, svoj je rječnik nazvao informativnim, danas bismo ga smatrali deskriptivnim, zalažući se za opis svega onoga čega je u hrvatskome jeziku u jednome odsječku njegova vremena bilo.⁵ A bila je to svekolikost supostojećih grafijskih i pravopisnih, sadržajnih i ideoloških sustava koja je pak svojstvena prevratnim, burnim vremenima kao što je i bilo razdoblje na kojemu počiva i koje odražava *Benešićev rječnik* (Nikolić-Hoyt 2013:IX). Zato u njemu, među ostalim, nalazimo izvornu grafiju, stare množinske padeže i virtuozne tvorbe hrvatskih pisaca druge polovice XIX. stoljeća, ali i ekavicu dvadesetih godina XX. stoljeća te restaurirani i/ili novouspostavljeni morfonološki pravopis iz vremena NDH. U svrhu dokumentiranja prevratne društvenopovijesne i jezičnokulturne stvarnosti onoga vremena riječi poput *angažovati*, *bitisati*, *ćutati*, *hartija*, *artija* i *ekser* dijelom su iste rječničke nomenklature odnosno lijeve strane *Benešićeva rječnika* kao i riječi *gladilo* 'pegla', *nagloželja* 'strast', *stepihleb* 'raspikuća', *stezulja* 'luđačka košulja', *strmogled* 'žalosna vrba', *svetokrillac* 'anđeo', *tresisvijet* 'razuzdan čovjek', *tresoslovac* 'onaj koji ima znanja o potresima, stručnjak za potrebe', *udjelica* 'milodar'; *bjedonosan* 'koji donosi bijedu', *junakorodan* 'koji rađa junake', *ljubožedan* 'koji je žedan, željan ljubavi', *milokrvan* 'koji je blage ćudi', *nebotičan* 'koji dotiče nebo'; *dobroželjno* 'dobronamjerno', *iznejaka* 'od malih nogu, od malena', *mímohoce* 'uspud, prolazeći mimo', *naodmorice* 'uz prekide', *svunočke* 'cijelu noć', *tišće* 'vrlo tiho', te niz drugih nenovostokavskih hrvatskih riječi koje su bile svojinom bogate književne produkcije i znamenitih djela preporodnih i poslijepreporodnih leksikografa XIX. stoljeća, prije svega Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića, Bogoslava Šu-

je Anja Nikolić-Hoyt, a suradnice su Ivana Filipović Petrović i Bojana Schubert; kako bi se rad na dovršavanju *Benešićeva rječnika* intenzivirao i ubrzao u planu je uključivanje novih suradnika.

⁵ *Benešićev rječnik* ipak nije izraz ukupnosti hrvatskoga jezika i hrvatske književnosti u stogodišnjem razdoblju njihova razvitka, u njemu je vrlo skromno zastupljeno kajkavsko i još oskudnije čakavsko narječje, a iz popisa pisaca čija su djela ekscerpirana za potrebe rječnika izostalo je više zaslužnih i priznatih ženskih autora. No, bez obzira na to, *Benešićev rječnik* možemo smatrati pouzdanim i vrijednim svjedočanstvom vremena koje odražava, kao i tomu vremenu svojstvenih povijesnih obrazaca mišljenja i djelovanja.

leka i Dragutina Antuna Parčića. Međutim, s novim planiranjem korpusa nakon pobjede književnojezične i pravopisne koncepcije hrvatskih vukovaca pretkraj XIX. stoljeća te su riječi, proglašavane dijalektalnim, provincijalnim, loše tvorenim, nepoćudnim "barbarizmima", najvećim dijelom iščezle iz aktivne uporabe (Nikolić-Hoyt 2018:458). Tako Maretić u svojoj *Jezičnom savjetniku* eksplicitno prekora: »U nas je dosta, da se koja reč nalazi u Šulekovu rečniku; otud su ih književnici 60-tih i 70-tih godina prošloga veka uzimali ne mareći ni malo, jesu li dobre ili zle, i tako su ušle u književnost [...] i u kasnije praktične rečnike vrlo mnoge loše reči [...] koje se sve osim *ulješura*, nalaze u Šuleka« (Maretić 1924:XXIV). Na sreću, sačuvane su među natuknicama odnosno u citatima *Benešićeva rječnika*, ali ne samo riječi, već i obilje ekspresivne književne frazeologije poput: *tjerati mraz na obraz* [izazivati čiju ljutnju, neprijateljstvo], *osjećati se kao čovjek kojemu je peta od cipele zapala u tračnice* [biti u golemoj neprilici], *bijela udovica* [žena čiji je muž otišao (u bijeli svijet) na duže vrijeme].

Zahvaljujući novim metodološkim postupcima i rješenjima, nerijetko oprečne jezične i pravopisne konvencije različitih društvenopovijesnih i ideološkopoličkih praksi stogodišnje povijesti hrvatskoga jezika i hrvatske književnosti znatno više dolaze do izražaja u novim svescima *Benešićeva rječnika*. Naime, počevši od 13. sveska, a različito od prvih dvanaest svezaka u kojima se uz citate bilježe samo prezimena citiranih autora, uz svaki se citat donose širi podaci o izvorima, to jest podaci o autoru, naslovu djela, godini izdanja i broju stranice. Uz to, svi se citati prenose dostojno povjerenja, dakle s rogamim ě, ako ga nalazimo u tekstu, sa starim množinskim padežima, ako su dio piščeva jezika, s korijenskim pravopisom, ako je djelo tiskano morfonološkim pravopisom. Štoviše, od 14. sveska nadalje uvedene su i paralelne korpusne glose kao nov metodološki postupak supostavljanja citata koji pripadaju različitim izdanjima istoga književnog djela, utemeljenima na različitim jezičnim koncepcijama i/ili ideologijama. U svojoj *Popisu pisaca i djela iz kojih su uzimani citati* Benešić je naveo petnaestak autora (Gjalski, (Ante) Kovačić, Nehajev, Tomić, Leskovar, Vojnović, Matoš, etc.), čija su djela ekscerpirana u dvama ili čak trima izdanjima. Supostavljanje paralelnih korpusnih glosa sukladno je osnovnoj svrsi *Benešićeva rječnika*, dakle dokumentiranju jezičnih praksi određenoga vremena, različitih jezičnih navika i poraba, kao i stavova prema tim porabama, koje su velikim dijelom bile impregnirane prevladavajućim društvenopovijesnim i ideološkim kontekstom (Nikolić-Hoyt 2017:86).

Paralelne korpusne glose načelno pripadaju dvjema skupinama:

(1) korpusne glose kao dio izvornoga hrvatskog izričaja druge polovice XIX. stoljeća i njihove inačice u revidiranim izdanjima prve polovice XX. stoljeća, koja sukladno konvergentnoj a prevladavajućoj jezičnoj politici zanemaruju razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika:

Naše društvo ko da se je uzplahirilo. Ona dva elegantna fina gospodina, od kojih se udilj lievao čudni miris kano u damâ, čisto da su plašili naše stare plemenitaše u otrcanih kaputih, s kojih je strujio vonj vlažne zemlje, mlada vina a bome i štale (Gjalski, Pod starimi krovovi, 1886, 117). / *Naše društvo ko da se usplahirilo. Ona dva elegantna fina gospodina, od kojih se udilj lijevao čudni miris kano u damâ, čisto da su plašili naše stare plemenitaše u otrcanim kaputima, s kojih je strujao vonj vlažne zemlje, mlada vina a bome i štale* (Gjalski, Pod starim krovovima, 1929, 102).

(2) glose koje pripadaju izvornomu hrvatskomu izričaju druge polovice XIX. stoljeća i njihove inačice u izdanjima iz 1944. godine, koja su rezultat reafirmacije, restauracije ili pak augmentacije autohtonoga hrvatskog jezika za vrijeme NDH:

Oštrica tih riječi duboko je povrijedila njezino srce, a to bijaše tim teža povreda, jer ju je stigla, otkud je iščekivala dobrotu, ljubav (Leskovar, Propali dvori, 1896, 132). / *Oštrica tih rieči duboko je povriedila njezino srdce, a to bijaše tim teža povreda, jer ju je stigla, odkud je izčekivala dobrotu, ljubav* (Leskovar, Propali dvori, 1944, 208).

Na kraju, premda se vrijednost i značaj te spoznajnohumanistički potencijal Benešićeva književnojezičnog rječnika može iščitavati iz svih njegovih dimenzija i interpretativnih razina, u nastavku ovoga rada nastojat ćemo se usredotočiti na još jednu, novu, dosad neobrađivanu dimenziju. Pokušat ćemo, naime, na primjeru natuknice **trbuh** ukazati na obilje enciklopedijskih podataka i pozadinsko znanje koje svojim korpusnim glosama u funkciji kontekstnih okvira komunicira Benešićev rječnik. Nakon toga, analizirat ćemo usporedbe radi odabrane aspekte konceptualne pozadine krovnog somatizma TRBUH iz *Somatskoga tezaurusa hrvatskoga jezika*.

2.3. Primjer natukničkoga članka **trbuh**

trbuh, m.

1. unutarnji šuplji dio, izvana manje ili više zaobljen, čovječjega ili životinjskog tijela između prsnog koša i zdjelice, u kojemu se nalaze probavni i drugi organi.

... tako i u Njegove preuzvišenosti bijaše običaj, te bi ruke uvijek na trbuhu držao, pa bi ili palcevi prebirao, ili [...] po trbuhu bubnjao (*Jurković, Sabrane pripoviesti II, 1881, 40*). – ... uzdahne Novakovička, sklopi gojazne ručice na gojaznom trbuhu, zamisli se ... (*Matoš, Novo iverje, 1900, 171*). – ... opazi gla-

var Stipo, vukuć u neprilici kapu po trbuhu s jedne na drugu stranu (*Kumičić, Jelkin bosiljak, 1905, 103*). – Neprestano klopotaše kratkimi debelimi prstima po svom trbuhu ... (*Kovačić, Bježi-hajka, 1910, 148*). – Prekrstio je ruke na svom oblom trbuhu i riječ mu je u prvi mah zapela (*Kolar, Nasmijane pripovijesti, 1917, 78*). – Ovaj gospodin Hrvat leži u travi na trbuhu pa puši ... (*Šenoa, Karamfil s pjesnikova groba, 1932, 20*). – ... lupnu se stari Lugarić debelim prstima po trbuhu (*Šenoa, Mladi gospodin, 1932, 112*). – ... gladi bradu, nakašlja se ljuto, bije se katkad po trbuhu (*Šenoa, Prosjak Luka, 1933, 157*). – Tarući si modrim rupcem znoj sa čela, zibljući se amo tamo, kanda ga grize u trbuhu, stenjaše muklo (*Šenoa, Branka, 1933, 188*). – ... niže želuca trbuh, kojemu se prostije kaže i drob ili, pogrdno, kulje (ali je drob ponajviše ono što je u trbuhu, t.j. crijeva – kako utroba [...] Kad crijeva kao žamore u trbuhu (na pr., od gladi), veli se: Nešto mi trbuh mršti, krči (od mrštati, krčati) (*Kušar, Narodno blago, 1934, 70*). – Nadlugar stao uz krevet iz kojeg je malo prije ustao, i lijeno se češe po trbuhu (*Dončević, Propast, 1936, 46*). – Njišu se teški puni trbusi krava ... (*Kikić, Bukve, 1938, 90*). – Jurka je položila svoje ruke na trbuh kao dva komada suha drva ... (*Kaleb, Na kamenju, 1940, 9*). – ... zadovoljno prekriži ruke na trbuhu, koji je u posljednje doba stao bivati sve obliji (*Nehajev, Pripoviesti, 1944, 286*). – Neprestano klopotaše kratkim debelim prstima po svom trbuhu ... (*Kovačić, Bježi-hajka, 1944, 409*). – Pun trbuh – masna usta, prazan trbuh – suha usta, dvije stotine pečenih jaganjaca i prasaca se puši [...] pedeset pekara stoje za pedeset hrpa divnog mirišljivog pšeničnog kruha, a Đulaga Kokin nije od juče okusio ni mrve (*Kikić, Djela I, 1952, 257*).

2. pren.

Hajduk želi kruha i duhana, / Trbuh laje, glad nemoć zadaje (*Martić, Osvetnici IV, 1876, 33*). – Trbuh je alfa i omega (*Matoš, Umorne priče, 1909, 86*). – ... jednom riječi, trbuh je »ratio ultima« na ovom svijetu (*Šenoa, Vječni Žid u Zagrebu, 1931, 72*). – Te sad ti i moj razbor sudi, / Da trbuh ti je kutić neba! (*Kranjčević, Djela I, 1933, 120*). – Za trbuhom ti idu želje / I sve pregnuće duše tanke (*Šenoa, Pjesme, 1933, 414*). – Sila i novac, to ti je tvoje pravo, trbuh tvoj Bog ... (*Šenoa, Kletva, 1934, 282*). – Trbuh je neumoljiv despot i zapovjednik (*Ujević, Ljudi za vratima gostionice, 1938, 30*).

3. unutrašnjost čega.

Povirim dakle, da svojoj znatiželji ponešto udovoljim, kroz otvor na središtu kuverte u trbuh parobroda (*Nemčić, Putositnice, 1898, 282*). – Jedan za drugim silazili su teškim korakom u željezni trbuh broda i iščekivali u njemu kao da su padali u bezdan (*Bego, U iščekivanju, 1917, 70*). – Legli smo u Zeppelinov trbuh (*Hanžeković, Gospodin Čovjek, 1932, 101*). – ... otomanu se prosuo trbuh i mrlje od kave, mlijeka, čaja, masti po njemu su kao jako razvedeni kontinenti (*Kaleb, Ponižene ulice, 1950, 108*).

4. *izbočeni, ispupčeni dio čega nalik na trbuh.*

... sve, što strši nad krševitim trbusima brežuljaka; sve je proželo sunce mekom jutarnjom svjetlošću ... (*Kaleb, Na kamenju, 1940, 116*). – Vujo je krstario očima po nebu tražeći, ne skriva li se u kutu kojem oblak: često i kakav mali, ne veći od šljivine krošnje, zna tolik narasti, da svojim trbuhom zapne o kakav visoki vrh, tu se raskomada u mnogo manjih ... (*Perković, Škrinja, 1950, 9*).

5. *utroba, maternica; trudno stanje.*

A i dijete sam imao s njom, curicu od godinu dana, drugo je pak nosila u trbuhu ... (*Dončević, Propast, 1936, 176*). – Ja sam imao jednog sina, i mojemu sinu ne treba više od jednoga [...] Dosta je jedan! [...] E, a tko može ... kako da kažem ... komandirati? Samo pogledaš jednog dana: trbuh ko bubanj ... Nema se kamo! – A više puta opet ni sam ne znaš, da li se je umiješao duh sveti, ili ti je žena jednostavno nabasala na čari ... (*Dončević, Životopis bez svršetka, 1948, 77*).

6. u frazi (*ići, hoditi*) (*s*) *trbuhom za kruhom* u značenju (*ići*) *za poslom, za zarađom.*

... ja sam ti dao kvas, a ti hodi s trbuhom za kruhom (*Nemčić, Kvas bez kruha, 1898, 156*). – Službenike bi mijenjao svakoga mjeseca i tjerao ih u svijet, što no se veli, s trbuhom za kruhom (*Kovačić, U registraturi, 1911, 119*). – S trbuhom za kruhom vodim / Ja ilirski sviet nehajni (*Preradović, Djela II, 1919, 9*). – ... a u svem tom ti je na pomoći onaj nagon, koji dokazuje životinjsku stranu našega bića, »trbuhom za kruhom!« (*Šenoa, Vječni Žid u Zagrebu, 1931, 72*). – ide trbuhom za kruhom ... (*Kušar, Narodno blago, 1934, 80*). – ... otići u daleki svijet trbuhom za kruhom ... (*Angelinović, Nad gorama nad vodama, 1937, 49*). – Vi bi ostali tu i krepavali kao psetad, je li? Ili bi se digli trbuhom za kruhom, možda čak do Save? (*Kikić, Djela I, 1952, 151*).

7. u frazi *pustiti trbuh* u značenju *ugojiti se, postati debeo.*

Koliki bi po onom, što je sam sobom vriedan, već odavna bio lipsao; al mu je ruka zlatna, pa je sav zlatan; trbuh pustio i podvoljak objesio ... (*Jurković, Sabrane pripoviesti I, 1880, 93*).

8. u frazi *trbusi će spasti kome* u značenju *osiromašit će tko.*

Znam ja sve njihove lopovštine, koje nekažnjeni svaki dan tjeraju. Ali odsada ću baciti oko na te gavranove, pa da vidimo, kako će spasti gazdinski trbusi (*Hanžeković, Novele, 1932, 160*).

Kao što se može vidjeti iz izloženoga primjera, različite korpusne glose u funkciji kontekstnih okvira izvorom su različitih semantičkih i enciklopedijskih podataka o natukničkom članku-leksemu *trbuh* i osnova za profiliranje njegova značenja. U kontekstnim okvirima koji oprimjeruju prvo značenje *trbuha* kao dijela čovječjega ili životinjskog tijela istaknuta su dva enciklopedijska podatka; oni su dijelom našega pozadinskog zna-

nja o *trbuhu*: 1. da je trbuh šupalj, odnosno da je trbuh šupljina koja može biti ispunjena čime, to jest u kojoj se nalazi što i 2. da je trbuh okrugla oblika, obao, (ne uvijek, dakako), međutim, koji može biti do te mjere isturen, izbočen da može poslužiti kao polica, stalak po kojemu tko može bubnjati ili se bity, lupnuti, čak češati (*česati*), vući odnosno povlačiti što (*kapu*) s jedne na drugu stranu, na kojemu tko može držati, sklopiti, položiti, prekrižiti, prekrstiti ruke, prebirati palčevima ili pak klopotati prstima. Enciklopedijski podatak o širenju *trbuha* i povećanju njegova volumena sadržan je u frazeološkoj svezi *pustiti trbuh* u značenju 'ugojiti se, postati debeo'.

Prvo i ujedno tipično značenje *trbuha* temeljem je dvaju motivacijski transparentnih metaforičkih značenja: 'unutrašnjost čega' i 'ono što je izbočeno, ispupčeno, nalik na trbuh', odnosno preciznije 'izbočeni, ispupčeni dio čega nalik na trbuh'. Naime, česta je pojava da se dio tijela metonimizira i metaforizira te rabi kao osnova za razumijevanje apstraktnijih koncepata i općenito drugih aspekata iskustva. Apstraktnije značenje 'unutrašnjost čega' profilira se dakle prema razumijevanju *trbuha* kao šupljine koju prema našim korpusnim glosama imaju brod, parobrod, Zeppelin i otoman. No, *trbuh* kao 'šupljina' osnova je još jedne metaforičkometonimijske inačice, to jest shvaćanja *trbuha* kao 'majčine utrobe' i 'trudnoga stanja'. Naime, *trbuh* u kojem se nalazi maternica nerijetko metonimijski preuzima funkciju dijela ženskoga tijela 'u kojem se razvija plod'. Ovo je značenje potvrđeno dvama citatima (... *imao s njom, curicu od godinu dana, drugo je pak nosila u trbuhu ...; ... trbuh ko bubanj ... Nema se kamo! – A više puta opet ni sam ne znaš, da li se je umiješao duh sveti, ili ti je žena jednostavno nabasala na čari ...*). S druge strane, oblost *trbuha* motivira drugu metaforičku značenjsku inačicu 'izbočeni, ispupčeni dio čega nalik na trbuh'; u našim su citatnim potvrdama na *trbuh* oblikom nalik brežuljci i oblak, dok uz morfosemantičku strukturu odnosno izvedeni pridjev *trbušast* u značenju 'koji je izbočen, ispupčen kao trbuh' nalazimo kućarice, peć, klobuk i vrčice.

Konačno, *trbuh* kao dio tijela u kojem se nalaze probavni organi, nužni za hranjenje i preradu hrane, temeljem je više prenesenih značenja, među kojima se ističe personificirana potreba odnosno žudnja za hranom kao jednim od glavnih tjelesnih užitaka i potreba, nasuprot duhovnima. U tom smislu, *trbuh* je *alfa* i *omega*, »*ratio ultima*«, *kutić neba*, *Bog*, *za kojim idu želje i sve pregnuće duše tanke*, ali i *neumoljivo despot* i *zapovjednik*. Ostavljajući po strani razradu ovih značenja koja bi nas, između ostalog, mogla dovesti do kritike potrošačkoga sustava vrijednosti te bi kao takva znatno premašivala i opseg i namjeru ovoga rada, možemo još dodati da se vrlo frekventna frazeološka sveza (*ići, hoditi*) (*s*) *trbuhom* za *kruhom* u značenju (*ići*)

za poslom, za zaradom danas može tumačiti na vrlo različite načine: od potrage za zaradom koja osigurava egzistenciju do zarade koja blaži glad za daleko raskošnijim stolom.

Valja na kraju spomenuti i brojne izvedenice koje svojim citatnim potvrđama također pridonose proširenju i značenjskoj razradi rječničke natakne, to jest leksema *trbuh*: *trbuhozborstvo*, *trbušak* (s frazeološkom svezom *nabiti si trbušak* u značenju *udebljati se*), *trbušan* (sa svezom *trbušna koža se zalijepila na hrptenicu komu* u značenju *jako je mršav tko*), *trbušast*, *trbušat*, *trbušati* ('dobivati trbuh, debljati se'), *trbuščić*, *trbušić*, *trbušina*, *trbušiti se* ('isticati se trbuhom').

3. Somatski tezaurus hrvatskoga jezika

Somatski tezaurus hrvatskoga jezika prvi je konceptualno ustrojen jezični resurs u nas, motiviran fizičkim ustrojem čovjeka i dijelovima njegova tijela.⁶ Zamišljen kao uvodni dio budućega *Tezaurusa čovjeka* koji bi obuhvaćao i čovjekov unutarnji život i njegovu uklopljenost u širi društveni okvir, dakle njegovu socijalnu dimenziju i pragmatičku komponentu, *Somatski tezaurus* čuva odnosno *teaurira* leksičko blago hrvatskoga jezika, poglavito njegov somatski fond, ali i naše znanje o tijelu, naše shvaćanje tijela, dakle sve što o tijelu mislimo i znamo, to jest mentalnu reprezentaciju tijela (Nikolić-Hoyt 2014:11). U rastućem korpusu jezičnih alata i resursa koji se danas izrađuju za svekolike potrebe također rastuće populacije potencijalnih korisnika *Somatski tezaurus hrvatskoga jezika* izdvaja se kao *ravnica* somatskoga jezičnog blaga, ali i kao pragmatički orijentiran resurs koji postulira strukturiranost znanja o jeziku i tijelu te pomaže svojim korisnicima u "boljem" iskazivanju i upotrebi tijelom motiviranih jezičnih sadržaja.

3.1. Uporišta i atributi

Poput svakog tezaurusa konceptualne organizacije u kojem riječi nisu poredane abecedno, već prema bliskosti značenja svojih sastavnica, nalik načinu na koji um organizira vlastite zalihe ideja i riječi, *Somatski tezaurus hrvatskoga jezika* počiva na dualizmu i uzajamnu prožimanju apstraktnog (koncepti) i konkretnog (riječi). Odnos konceptualnih i jezičnih struktura, imanentan onomasiološkomu principu usustavljanja leksika, temeljem je suvremenih kognitivističkih postavki o jeziku koje možemo sažeti na

⁶ Voditeljica projekta i urednica *Somatskoga tezaurusa hrvatskoga jezika* je Anja Nikolić-Hoyt, a suradnici su Maja Bratanić i Karlo Schubert, autor računalne aplikacije. U formativnoj fazi rada na projektu surađivale su Irena Kolbas i Ines Kotarac.

sljedeći način: konceptualne strukture, koje su uvjetovane kako fizičkim i fiziološkim ograničenjima čovječjega tijela, tako i sociokulturnim iskustvom, nisu dostupne neposrednome opažanju, već ih prepoznajemo po različitim odrazima i manifestacijama, među kojima je jezik posebno razrađen i istaknut (Kövecses 2005:169). Dakle, riječi odnosno jezične strukture različiti su vidovi leksikalizacije konceptualnih struktura. U skladu s time, riječi koje se odnose na čovjeka i čovječje tijelo leksički su dokazi različitih aspekata konceptualnoga sadržaja tijela, a ne izvanjezične stvarnosti tijela. Različiti pak vidovi leksikalizacije ili orječivanja konceptualnih struktura pružaju uvid u principe funkcioniranja čovjekova uma, poglavito u ustroj njegova znanja jezika i svijeta, u našem slučaju tijela.

3.2. Iz metodologije: konstrukcija i struktura

Osim konceptualne organizacije *Somatski tezaurus hrvatskoga jezika* karakterizira i složenost njegove mikrostrukture. Naime, *Somatski se tezaurus* sastoji od 55 krovni somatizama. Status krovnog somatizma imaju, naime, oni dijelovi čovječjega tijela čija predodžbena shema odnosno koncept generira veći broj leksičkih dokaza. Brojnost leksičkih dokaza ovisi dakako o stupnju perceptivne, funkcionalne, kulturne odnosno kognitivne istaknutosti pojedinoga dijela tijela pa će, primjerice, krovni somatizam GLAVA generirati daleko više leksičkih dokaza od krovnog somatizma LEĐA. Svaki od 55 krovni somatizama oprimjeruje se odnosno orječuje što većim brojem riječi, odnosno leksičkih dokaza različitih aspekata svoga konceptualnog sadržaja, pri čemu svakom aspektu toga sadržaja odgovara jedan tip semantičkog odnosa, odnosno jedna sastavnica tezaurusne arhitekture: (1) ulazni članak (sinonimija; morfosemantičke strukture) (2) hiperonimija (3) meronimija (4) hiponimija (5) atribucija (6) funkcionalni odnosi (7) frazeološke sveze i drugi izrazi prenesenog značenja (8) poslovice. Kao što ćemo vidjeti na primjeru krovnog somatizma TRBUH, sve sastavnice zajedno leksikaliziraju složen proces kategorizacije i konceptualizacije čovječjega tijela u hrvatskome.

Nije teško uočiti da se za razliku od uobičajenih tezaurusnih ustrojstava *Somatski tezaurus* odlikuje bogatstvom kodiranih odnosa jer uz semantičke odnose u užem smislu kao što su sinonimija/antonimija te hijerarhijsko-hiponimijski i meronimijski odnosi vertikalne podređenosti, uključuje i druge tipove paradigmatičkih značenjskih relacija poput atribucije svojstava, funkcionalnih ili pak asocijativnih odnosa. Navode se i karakteristične frazeološke sveze, poslovice i drugi izrazi prenesenog značenja. Na primjer, bitan dio konceptualizacije čovječjega tijela upravo su pojmovi svojstva koji označavaju različite kvalitete, odnosno osobine tijela kao fizičkog en-

titeta, prije svega: *dimenziju, fizička svojstva, boju, položaj*. Pojmovi svojstva, dakle, sudjeluju u konstruiranju i modificiranju konceptualnog sadržaja čovječjega tijela i njegovih dijelova i dio su atribucijske sastavnice tezaurusne arhitekture. S druge strane, i djelovanje, odnosno različite funkcije tijela također su važan dio značenja i poimanja tijela. Što tijelo ili pojedini njegov dio čini, ili što se obično radi s određenim dijelom tijela i/ili na njemu ima, dakle, ključnu ulogu u čovjekovoj konceptualizaciji tijela i njegovih dijelova, a pripada funkcionalnoj sastavnici. Tako su bitan dio konceptualizacije krovnog somatizma NOGA/NOGE različiti vidovi kretanja, hodanje, trčanje, skakanje i drugo (Nikolić-Hoyt 2017:145). Valja također dodati da su uz semantičku motivaciju kao temeljni princip ustrojstva mnogi leksički dokazi u *Tezaurusu* rezultat bogate derivacijske morfologije. Na primjer, KOSA i *kosurina* te *češljati* i *počešljati*, *pročešljati*, *raščešljati*, *začešljati*, *iščešljati* povezani su bliskošću značenja, ali i formom, oblikom, to jest morfološki. Napokon, uz neutralne riječi koje pripadaju standardnome jeziku *Somatski tezaurus hrvatskoga jezika* sukladno svomu deskriptivnom pristupu uključuje kolokvijalne i nadregionalne sinonime, koji se navode u kurzivu. Kurziviranje tih izraza određuje njihov položaj izvan i na granici norme. Također se bilježe arhaizmi, i izrazni (*mozag*, *očinji*) i oni koji se tiču jezičnoga sadržaja (*migavica*), te do određene mjere i stručni nazivi.

Ne ulazeći u detalje polistrukturirane organizacije *Somatskoga tezaurusa* koja bi sasvim sigurno nadilazila okvire ovoga rada, u nastavku donosimo primjer skraćene obrade krovnog somatizma TRBUH tek radi ilustracije dijela prethodno iznesenih postavki.

3.3. Primjer krovnog somatizma TRBUH

TRBUH

ulazni članak

definicija

[mekani dio tijela u čovjeka i životinje između prsnog koša i zdjelice u kojem se nalaze probavni i drugi organi]

sinonim⁷

trbušna šupljina

utroba [unutrašnjost trbuha]

drob

abdomen

buša, škemba

⁷ Ovdje se navode isto- i bliskoznačnice, ali i takozvani parasinonimi kao i leksički dokazi samo djelomično podudarna opsega značenja.

*život**

deminutiv

trbuščić

trbušić

trbušak

bušica, škembica

augmentativ

trbušina

odnosni pridjev

trbušni

abdominalni

opisni pridjev

trbušast

trbušav

hiperonimija

[tijelo](#)

meronimija

trbušna šupljina

potrbušnica (trbušna ovojnica, maramica) [tanka ovojnica koja s unutrašnje strane oblaže trbušnu šupljinu i prelazi na neke trbušne organe]

trbušni organi

trbušni mišići

trbušna (abdominalna) aorta

pupak (umbilicus) [okrugla udubina na sredini trbuha, zarasli trag pri porodu prerezane pupčane vrpce]

hiponimija i atribucija⁸

velik ANT malen trbuh ANT nemalen trbuh

(p)oveći trbuh ASC trbuško

krupan trbuh ASC trbonja

omašan trbuh

ogroman trbuh

⁸ Leksički dokazi koji pripadaju ovoj sastavnici nerijetko su rezultat semantičkog i stilističkog profiliranja, ali i ukrštanja dviju raznorodnih sastavnica (podjele na vrste i podjele prema svojstvima).

divovski (džinovski, orijaški, gorostasni, gigantski) trbuh

debeo trbuh

gojazan trbuh

pivski trbuh (abdominalna pretilost)

zaobljen trbuh

obao trbuh

okrugao trbuh

tvrd ANT mekan trbuh

mišićav ANT mlohav, obješen trbuh

ravan, utegnut ANT zaobljen, ispupčen, izbočen trbuh

nadut (napuhnut) trbuh

napet trbuh

bolan trbuh ASC trbobolja

pun (sit) ANT prazan trbuh (*pren.)

trudnički trbuh

majčin (mamin) trbuh

goli trbuh

funkcionalni odnosi

trbušati se [isticati se trbuhom]

ispupčiti (izbočiti, isturiti) trbuh ANT uvući trbuh

ležati na trbuhu (ležati potrbuške) ANT poleduške

spavati na trbuhu

nositi dijete u trbuhu [biti trudna]

trbuh boli, se grči [često se misli metonimijski na želudac]

pipati trbuh [obično kao dio liječničkog pregleda]

(o)jačati ((iz)graditi) mišiće trbuha

oblikovati trbuh

zategnuti trbuh

asocijativni odnosi

trbuško [čovjek poveća trbuha]

trbonja [čovjek krupna trbuha]

trbušnjaci [vježbe za jačanje trbušnih mišića] ASC pločice na trbuhu (6 pack)

trbušni ples [orijentalni ples koji se izvodi trbuhom] ASC trbušna plesačica
trbuhozborac (ventrilokvist) [čovjek koji govori ne mičući usnama pa se čini kao da govori iz trbuha]

trbobolja [bolovi u trbuhu]

grčevi u trbuhu (kolike)

trbušna nadutost

trbušni tifus (*Typhus abdominalis*) [akutna crijevna zarazna bolest] [crijeva](#)

abdominalno disanje [disanje kod kojega je maksimalna aktivnost u predjelu pupka; disanje trbuhom]

ultrazvuk abdomena

trbušni (abdominalni) mozak [sjedište intuicije, spontanih odluka *iz trbuha*]

frazeološke sveze

TRBUH

imati trbuh [biti gojazan]

imati trbuščić [1. malo se udebljati 2. biti u ranoj trudnoći]

imati trbuh do zuba [biti pred porodom]

imati pun trbuh [imati svega u izobilju]

napuniti trbuh [najesti se]

imati prazan trbuh [biti gladan i siromašan]

dobivati trbuh <s godinama> [debljati se]

pustiti trbuh [udebljati se]

izgubiti trbuh [smršaviti]

ići (poći) trbuhom za kruhom [boriti se za zaradu, opstanak]

zalijepio se (prirastao) *komu* trbuh za leđa (križa) [jako je mršav tko]

osjećati pritisak (težinu, stezanje, kamen) u trbuhu [biti jako uznemiren i prestrašen]

imati osjećaj u trbuhu [predosjećati što]

osjećati leptiriće u trbuhu [biti zaljubljen]

okreće se trbuh (češće želudac) *komu* [osjeća gađenje tko]

hvatati se (držati se, loviti se) za trbuh od smijeha [jako se smijati]

biti trbuh nekog grada [tržnica]

PUPAK

pupčana veza [jaka, nerazdvojna povezanost između dvoje ljudi]
ne biti vezan pupčanom vezom [ne biti nerazdvojan]

misлити da je pupak svijeta tko [misлити da se cijeli svijet okreće oko koga]
biti zagledan u svoj pupak [baviti se samim sobom, biti odsutan duhom]

Iz priloženoga se uzorka vidi da neki leksički dokazi oprimjeruju perceptivna (izgled, oblik), drugi funkcionalna (karakteristične i prepoznatljive aktivnosti) odnosno kulturna svojstva, no tek svi (jednorječni i složeni) leksički dokazi krovnog somatizma TRBUH uzeti zajedno odražavaju konceptualizirano iskustvo odnosno strukturu znanja odabranoga dijela tijela. Krenemo li samo od jednog aspekta njegova konceptualnog sadržaja zaključujemo da je TRBUH, koji možemo *uvući* ili *ispupčiti*, više ili manje elastičan spremnik, podložan rastezanju. Otud i brojni leksički dokazi koji svjedoče o njegovu *isturenu*, *ispupčenu*, *zaobljenu* obliku, kao i o aktivnostima koje treba poduzeti ne bi li se on vratio u formu, odnosno u što poželjniji oblik. Drugo, međutim, njegovo karakteristično i prepoznatljivo svojstvo jest da je TRBUH iznutra šupalj, što znači da u sebi ima prazan prostor koji je ispunjen ili se može ispuniti različitim sadržajima. Naime, u TRBUHU su smješteni odgovarajući organi sa svojim funkcijama i ulogama u funkcioniranju tijela, ali se u TRBUHU, premda je riječ o MATERNICI, može razvijati i zametak novoga života. Ostavljajući po strani različite mogućnosti interpretacije pojedinih sastavnica, ali i cjeline krovnog somatizma TRBUH, zaustavit ćemo se još sasvim kratko na jednome od metaforičkih proširenja njegova temeljnog značenja. Naime, različite frazeološke sveze i drugi izrazi prenesena značenja konceptualiziraju TRBUH, između ostalog, kao spremnik različitih osjećaja i misli (*osjećati pritisak* (*težinu*, *stezanje*, *kamen*) [biti jako uznemiren i prestrašen = STRAH], *imati osjećaj u trbuhu* [predosjećati što = PREDSPONAJA], *osjećati leptiriće u trbuhu* [biti zaljubljen = LJUBAV] i drugi, premda konceptualizacija abdomena kao sjedišta mentalnih i/ili emocionalnih aktivnosti nije naročito svojstvena jezicima i kulturama utemeljenima na antičkoj filozofiji i medicini, poput indoeuropskih jezika među kojima nalazimo različite oblike dualizma odnosno napetosti između *kardiocentrizma* (u kojemu je srce glavni i objedinjujući organ osjećaja i misli) i *cerebrocentrizma* (koji prednost daje glavi, to jest mozgu kao sjedištu intelekta) (Sharifian et al. 2008:4–5). Uloga *trbušnog* (*abdominalnog*) *mozga* i njegova istančana utjecaja iz samoga središta tijela predmetom je mnogih rasprava, no ovu će našu polako privesti kraju.

Da zaključimo: premda ljudi imaju iste dijelove tijela i sustave organa i ti dijelovi i sustavi imaju iste funkcije pa će medicina na bilo kojem meridijanu i paraleli uvijek liječiti ljudsko tijelo kao univerzalan, dakle jedan i isti entitet, razlikuju se načini konceptualizacije i kategorizacije čovječjega tijela, ostvareni u leksiku različitih jezika. Dakle, univerzalni aspekti čovječjega tijela ne podrazumijevaju nužno univerzalnu konceptualizaciju i kategorizaciju, koja je podložna utjecaju kulture na naše poimanje izvanjezične stvarnosti, u ovom slučaju tijela (Nikolić-Hoyt 2014:13–15). Tako, primjerice, medicina zaokupljena materijalnošću tijela nikad neće moći objasniti razlike u somatskome vokabularu različitih jezika uvjetovane različitim poimanjem tijela među njihovim govornicima, poimanjem koje je također određeno sociokulturnim iskustvom života u određenoj jezičnokulturnoj zajednici, njezinim navikama i običajima, obrascima mišljenja i djelovanja. Primjerice, koncept OČNE JABUČICE [glavni dio osjetila vida u obliku kugle], koja ima istu funkciju i morfologiju u svih ljudi, u različitim se jezicima orječuje na različite načine – posredstvom metaforičke sličnosti s *kuglom* (engleski, hopi, japanski), *jajetom* (estonski, kečua), (*malom*) *jabukom* (hrvatski, ruski, tibetski), *dragim kamenom* (kineski, tamilski), *sjemenkom* ili *zrnom* (nauatl) – dakle uvijek s nečim okruglim, sukladno istaknutoj okruglosti toga dijela tijela, odnosno oka (Koch 2008:130), to jest s različitom predodžbenom shemom u pozadini svoga imenovanja. Jezična slika tijela također može ponuditi i odgovor na pitanje zašto svi jezici svijeta nemaju riječi za sve dijelove tijela, premda oni dakako postoje. Na primjer, zašto u hrvatskome (standardnom jeziku) nema (zasad) riječi kojom bi se imenovalo ‘mjesto između dviju obrva’, latinski *intercilium*. Indijski jezici dakako orječuju taj dio tijela ne zato što ga govornici indijskih jezika imaju, a drugih jezika, na primjer hrvatskoga nemaju, nego zato što je za njih taj dio tijela dijelom njihova kulturnog modela, kognitivno istaknut, perceptivno i funkcionalno relevantan, i u skladu s time, orječen, to jest označen riječju. Zanimljivo je napomenuti da leksičke dokaze koji svjedoče o kognitivnoj prepoznatljivosti ovoga dijela tijela u hrvatskome nalazimo ipak u substandardnim stilovima, a odnedavno je zabilježen nemalen broj potencijalnih naziva, motiviranih različitim predodžbenim shemama (Nikolić-Hoyt 2020).

Konačno, vezano uz iskustvo života u određenoj kulturnoj i društvenoj sredini različiti dijelovi tijela imaju različit stupanj kognitivne istaknutosti. Neki su dijelovi tijela, dakle, kognitivno istaknutiji i, prema tome, prepoznatljiviji te su važniji, perceptivno i/ili funkcionalno relevantniji, pa govornici imaju o njima više znanja i više riječi. Postoje, međutim, dijelovi tijela koji nisu orječeni u svim jezicima, dakle za koje ne nalazimo uvijek

leksičkih dokaza premda je uglavnom riječ o dijelovima tijela manje kognitivne istaknutosti (Nikolić-Hoyt 2014:19). Spoznaje su to dakako humanističke provenijencije, a njihov je smisao da nas neprestano poučavaju o nama samima, odnosno o različitim modalitetima bivanja čovjekom.

Literatura

- Julije Benešić: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. 1985. Ur. Hamm, Josip. Sv. 1. *a–burkati*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Koch, Peter. 2008. Cognitive onomasiology and lexical change: Around the eye. Ur. Vanhove, Martine. *From polysemy to semantic change: Towards a typology of lexical semantic associations*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 107–137.
- Kövecses, Zoltán. 2005. *Metaphor in culture: Universality and variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maretić, Tomo. 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Matković, Marijan. 1981. Uz Benešićevu memoarsku prozu. Julije Benešić: Iza zastora. Osam godina u Varšavi, *Rad JAZU* 390, 635–641.
- Nikolić-Hoyt, Anja. 2013. Predgovor. *Julije Benešić: Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Moguš, Milan; Anja Nikolić-Hoyt; Josip Vončina. Prir. Filipović Petrović, Ivana; Alemko Gluhak; Bojana Marković; Anja Nikolić-Hoyt. Sv. 13. *s–spužvast*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, I–X.
- Nikolić-Hoyt, Anja. 2014. *Tezaurusni portret čovječjega tijela*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Nikolić-Hoyt, Anja. 2017. Paralelne korpusne glose i dokumentacijski potencijal Benešićeva rječnika. *Fluminensia*, 29, 2, 69–90.
- Nikolić-Hoyt, Anja. 2017. Tezaurusni diskurs o tijelu. Ur. Brković, Ivana; Tatjana Pišković. *Tijelo u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi*: Zbornik radova 45. seminara Zagrebačke slavističke škole. Zagreb: FF-press, 137–155.
- Nikolić-Hoyt, Anja. 2017. Pogled u prošlost i budućnost (hrvatske povijesne) leksikografije. *Filologija*, 68, 127–142.
- Nikolić-Hoyt, Anja. 2018. *Nestati gubeći se u obrisu*: o iščezlim devetnaestostoljetnim pridjevima i priložima hrvatskoga jezika, njihovim tvorbenim obrascima, semantici i stilskoj jedrini. Ur. Lanović, Nina; Maslina Ljubičić; Maša Musulin; Petar Radosavljević; Sanja Šošarić. *Poglavlja iz romanske filologije*: u čast akademiku Augustu Kovačecu o njegovu 80. rođendanu. Zagreb: FF-press, 455–471.

- Nikolić-Hoyt, Anja. 2020. Ludička komponenta imenovanja. Ur. Brač, Ivana; Ana Ostroški Anić. *Svijet od riječi: terminološki i leksikografski ogledi*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 67–80.
- Samardžija, Marko. 2019. *Hrvatska leksikografija: Od početaka do kraja XX. stoljeća*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Sharifian i dr. 2008. Culture and Language: Looking for the “mind” inside the body. Ur. Sharifian Farzad; René Dirven; Ning Yu; Susanne Niemeier. *Culture, body and language: Conceptualizations of internal body organs across cultures and languages*. Berlin: Mouton de Gruyter, 3–24.

From the treasures of Benešić’s dictionary and the Somatic Thesaurus of the Croatian Language

Abstract

This paper introduces two lexicographical projects/resources that are being conducted at the Linguistic Research Institute of the Croatian Academy of Sciences and Arts. The first is the institute’s focal project, the completion of Julije Benešić’s *Dictionary of the Croatian Literary Language from the Revival to I. G. Kovačić*, which reflects the historical progression of Croatian literary discourse at the tempestuous turn of the 19th into the 20th century, when the Croatian standard language was established and systematized. Employing a descriptive, documentary policy, it records various linguistic practices, encompassing spelling and grammar and lexicon, as well as different, rather opposing political and ideological views of that time. As such, it is a valuable social and historical monument and a constituent part of the Croatian cultural and linguistic identity.

The other project is concerned with the construction of a *Somatic Thesaurus of the Croatian Language*, a conceptually organized lexicographical resource motivated by the human body and its parts. Conceived as a treasure chest in which the lexical abundance of the Croatian language referring to its somatic lexicon is stored, it is also a repository of structured knowledge about the body, i.e., of its mental representation.

In addition to comparing the origins and attributes of the two resources, the paper also gives insight into the abundant background information they both offer, exposing their humanistic potentials and contribution.

Ključne riječi: Benešićev rječnik, Somatski tezaurus, hrvatski jezik

Keywords: Benešić’s Dictionary, Somatic Thesaurus, Croatian language

